

Yayın Kritiği:

Aynadaki Herodotos

İsmail Gezgin, Güncel Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2004

Sena COŞĞUN*

Özet: Tarih yazımının nesnel olamayacağı tartışması 19. yüzyılın başlarına kadar gider. Bu tartışmalar doruk noktalarına 1990'lı yıllarda ulaşmış, artık pek çok ülkede pozitivist yöntem ve metotlar reddedilmiştir. Öznesi insan olduğundan, tarihin ve insanın kaleminden çıkmış olan tarihsel metinlerin insan psikolojisi üzerinden değerlendirilmesi fikri artık pek çok akademisyen tarafından kabul görmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için disiplinler arası çalışmaların yaygınlaşması gerekmektedir.

Ege Üniversitesi klasik arkeoloji doçenti İsmail Gezgin, yukarıda bahsettiğimiz fikirler çerçevesinde Aynadaki Herodotos isimli eserini hazırlamıştır. Bu eserde Gezgin, Herodotos'un hangi psikolojik süreçlerden geçtiğini saptamaya çalışmış, bunu yaparken sosyal psikoloji, çevre psikolojisi, toplum psikolojisi gibi alanlardan bazı kuram ve yöntemler kullanmıştır. Bu makalede Gezgin'in bahsi geçen kitabı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tarih yazımı, Herodotos, Sosyal Karşılaştırma Teoremi, Proxemik Yasa, Söylem Analizi

Abstract: Discussions that the history writing cannot be objective go back to beginning of the 19th century. These discussions have come to a peak in 1990s, positivist methods have been rejected in many countries. Since its subject is the human, the idea to evaluate history and historical texts written by humans according to human psychology is now accepted by many academicians. In order to realize this, it is necessary that interdisciplinary studies should be generalized.

Associate Professor İsmail Gezgin from Ege University has prepared his work, *Herodotus in the Mirror*, within the framework of above ideas. In this work, Gezgin has tried to identify the processes that Herodotus had gone through and used some theories and methods of social psychology, environmental psychology and community psychology while doing that. In this article, mentioned book by Gezgin is analysed.

Key Words: Historiography, Herodotus, Social Comparison Theory, Proxemics, Discourse Analysis

* Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, E-posta: sena-cskn@hotmail.com

Plutarch'tan beri var olan, "*tarihçinin geçmişi yansıtan bir ayna olduğu*" inancı çoktandır terk edilmiş durumdadır. Bunun da ötesinde, öznesi "*insan*" olan tarihin/tarihçinin tek başına geçmişi açıklayamayacağı görüşü artık yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu durum diğer sosyal bilimler için de geçerli hale gelmiştir. 1993 yılında sosyal bilimlerin içine girdiği çıkmaza bir tepki olarak Immanuel Wallerstein başkanlığında Lizbon'da kurulan Gulbenkian komisyonu "*şimdi nasıl bir sosyal bilim?*" sorusunu sorarak farklı dallardan on bilim adamını bir araya getirmiş, sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine üç toplantı yapmıştır. Komisyonun bu toplantılarda önemle vurguladığı nokta, kendilerinin pozitivism gibi, sosyal bilimler için kesin yöntem ve metotlar geliştirmedikleri, belli bir formülleri olmadığı ancak tartışmaya açık önerileri olduğu, yeni fikirlere de daima açık olduklarıdır. (Wallerstein, 2011: 88). Gulbenkian Komisyonu'nun etkisi, manifesto niteliği taşıyan "*Sosyal Bilimleri Açın Raporu*" ile kısa sürede Avrupa'da yayılmış, Türkiye'de ise *Toplum ve Bilim* ile *Defter* dergileri ve *Heinrich Böll Vakfı*'nın öncülüğünde 1998 yılında "*Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*" sempozyumu ile gündeme gelmiştir. Sempozyumun duyuru metninde, bu girişimin "*akademik amaçlı bir toplantı değil, eleştiri, tartışma ve diyaloga açık bir etkinlik olarak*" tasarlandığı belirtilmiştir (Bora, Sökmen ve Şahin, 2008: 328). Sempozyum sosyal bilimler için yeni fikirler sunma hedefine ulaşmıştır denilebilir; ancak ülkemizde sosyal bilimler alanındaki çalışmaların büyük kısmı hala pozitivist kural ve yöntemlerle yapılmaya devam etmektedir.

Ege Üniversitesi akademisyenlerinden arkeolog Doç. Dr. İsmail Gezgin, "*Aynadaki Herodotos*"ta bu pozitivist geleneğe karşı çıkararak, pozitivist olmayan bir yöntem olan *eleştirel söylem analizi* ile Herodotos'un *Tarih*'ine bir yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken, sosyal psikoloji, çevre psikolojisi gibi sosyal bilim alanlarından bazı kuram ve yöntemleri kullanmıştır. Yazarın amacı Herodotos'un neyi doğru, neyi yanlış yazdığını tespit etmek ya da onu "*yargılamak*" değil, kendi ifadesi ile "*onu yeniden sorgulamaktır*" (Gezgin, 2004: 11). Bu yeniden sorgulama ile onu anlamayı ve yeni sorgulamalara yol açmayı hedeflemektedir. Kitabın diğer amacı ise, Gezgin'in bir başka eseri olan "*Fallus'un Arkeolojisi*"nin amacı ile aynıdır: "*Söylenilecek her şeyi söylemek değil, söylenecek ne kadar çok söz olduğunu ortaya koymak*" (Gezgin, 2012: 15).

Antik dönem tarih yazımı üzerine ilk ciddi çalışmaları yapan ve bu konuda öncü kabul edilen Arnaldo Momigliano, Herodotos'u bütün Orta Çağ tarihçilerinden

daha iyi olarak tanımlar (Momigliano, 2011: 41). Hakikaten Herodotos bitip tükenmez ilgisi, doymak bilmez merakı, not almadaki muazzam azmi, iyi yazma yeteneği, sürekli yazmayı sürdürmedeki gücü, konudan ayrılıp ayrıntıya dalmaktan zevk alması, kendi kendine söylenmesi, nükteli sözleri, konulara temasındaki naif atiklik, dilindeki nezaket, nerede olursa olsun insan başarıları ve fazileti ile iftihar etmesi, ahlaki hisleri, gözyaşları, insan kaderine merhameti (Grant, 2005: 5), saflığı (Bonnard, 2004: 159) ile kendi tarzını yaratmış, tarih yazımında bir çığır açmış, hatta sadece tarih değil, hemen hemen tüm sosyal bilim alanlarında ilk detaylı bilgileri aktarmıştır. How ile Wells, tarihçinin hakikati bulmaya çalıştığından ve Herodotos'un da aynı amaçla yürüdüğü için "*tarihin babası*" unvanını hak ettiğinden söz ederler (Collingwood, 2007: 57). Herodotos tüm bu özellikleri ile yüzyıllarca kendinden söz ettirmiş, Avrupa'da uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş, hakkında sayısız çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğu, onun yalan söyleyip söylemediğini test etmek amacı ile yazılmıştır. Pek azı Herodotos'un neyi neden yazdığını, hangi psikolojik süreçlerden geçtiğini anlamaya çalışır. Gezgin, Herodotos'u bu açıdan değerlendirmeyi amaçlamış ve bunu yapabilmek için onun ideolojisine bakılması gerektiğini vurgulamıştır. Bir insanın ideolojisinin en fazla yansıdığı ve en iyi anlam kazandığı alan dil, yani söylemdir. İnsanlar, yazarlarken ve konuşurlarken nasıl bir dil kullanacaklarına kendileri karar verirler, bir sürü sözcük ve cümle yapısı içinden, kendi fikir ve ideolojilerini en iyi ifade edebilecekleri seçimler yaparlar ki, bu seçimler, insanların ideolojilerine en uygun olanı tercih etmeleri anlamına gelmektedir (Gezgin: 2004, 94). *Tarih'i* de eleştirel söylem analizi ile okumak satır aralarında Herodotos'un hangi amaç ve kaygılarla, hangi psikoloji ile yazdığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Gezgin, analizine *Tarih'in* meşhur giriş cümlesi ile başlar: "*Bu Halikarnassoslu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların ve gerekse Barbarların meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalmasın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın*" (Herod., I.). Gezgin'in öncelikli olarak sorduğu soru şudur: Herodotos'un eserine böyle bir cümle ile başlamasının sebebi ne olabilir?

Gezgin'e göre Herodotos, insanların uğruna savaştıkları şeylerle beraber, kendilerinin de ölümleri ile ortadan kalktığının, ancak Homeros gibi kendisini ve bilgisini gelecek kuşaklara aktarmış insanların unutulmadığının farkındadır. Yaşadığı dönemde zaten ünlü sayılabilecek kimlik ve olanaklara sahip olmasına rağmen adını

eserinin en başına yazması, eseri ile beraber ölümsüz olma isteğinin bir göstergesidir (Gezgin, 2004: 29). Bu hatırlanma ihtiyacına sosyolog Maurice Halbwacs ve sanat tarihçisi Aby Warburg tarafından ortaya atılan *sosyal* ya da *kolektif bellek* adı verilmektedir (Asamann: 1988, 125). Gezgin'e göre, Herodotos, eserini sadece kamu yararına sunmamış, yüklediği misyon ile hem harika işler yapan Yunanlılar ve barbarları, hem de kendisini ölümsüz kılmayı amaçlamış ve amacına ulaşmıştır.

Bu cümlede vurgulanması gereken bir diğer nokta, Herodotos'un hem Yunanlıların hem de Barbarların harikalarını anlatacağını yani tarafsız olacağını söylemesidir. Peki, bunu başarmış mıdır ya da başarması mümkün müdür?

Tarih yazımının geldiği nokta, tarihin hatta tüm sosyal bilimlerin kaçınılmaz olarak "*ideolojik*" olduğudur. Seçilen konunun, sahip olunan kimliğin, kullanılan söylemin yazarın ideolojisinden uzak olması mümkün değildir (Gezgin: 2004, 12). Tarihi yazan kişinin, aynı zamanda yarattığı da söylenir. Dolayısı ile tarih yazımında nesnellik mümkün görünmemektedir. Herodotos da kitabında tam bir Yunanlı gibi davranmıştır. Zaten içinde bulunduğu dönem, kitabının ağırlıklı konusunu oluşturan Yunan-Pers Savaşlarının, Yunan insanını bıktırdığı, en ağır acıları yaşattığı dönemdir. Böyle bir ortamda, bir Yunanlının söz konusu savaşları tarafsız görmesi olanaklı değildir. Zaten *Tarih*, dikkatli bir şekilde incelendiğinde Herodotos'un kesinlikle nesnel davranmadığı açık şekilde belli olmaktadır. Her şeyden önce "*Barbaros*" (βάρβαρος) kelimesi, Yunanlı olmayanları karşılarken, aynı zamanda uygar olmayan, tuhaf davranışları, kültürleri olan anlamına da gelmekte ve aşağılama ifadesi taşımaktadır. Bunun yanında Herodotos Yunanlılar ve barbarlar derken açık bir şekilde "*biz*" ve "*onlar*" ayrımı yapmaktadır. Üstelik daha birinci kitabın ikinci pasajında Yunanlılardan bahsederken "*bizimkiler*" diyerek tarafını belli etmektedir. Herodotos'un bu biz ve onlar ayrımı, sürekli bu iki grup arasındaki farklılıkları göstermeye çalışması, bizim de gündelik hayatımızda çok sık başvurduğumuz ve sosyal psikoloji kuramlarından birisi olan "*sosyal karşılaştırma kuramı*"nı kullandığını göstermektedir. "*Biz*" ve "*onlar*"ın birbirinden hareketle tanımlanmasının söz konusu olduğu bu kuramda, Herodotos barbarları anlatıyormuş gibi görünmekle beraber aynı zamanda "*biz*"i -Yunanlıları-"*onlar*"a referansla inşa etmektedir (Gezgin, 2004: 45). Festinger tarafından ortaya atılan bu kurama göre (Hogg&Vaughan, 2011: 148) insanlar kendi gruplarını diğerleri ile karşılaştırarak kayırır ve bunu yaparken diğer grubun özelliklerini abartılı ölçüde kötüler. Gezgin'e göre Herodotos eserini bu kuram

çerçevesinde hazırlamış ve aidiyet hissettiği Yunanlıların üstünlüklerini vurgulamıştır. Bunu yaparken -Mısırlıların bilimde daha üstün olması dışında- hiç bir konuda diğer halklara üstünlük vermemiş, her zaman Yunanlıların daha doğru olduğunu göstermeye çalışmıştır. Gezgin, Herodotos'un sosyal karşılaştırmalarının amacının, Perslerle yapılan savaşlarda kimliğini, ruhunu ve cesaretini yitirme aşamasına gelen Yunanlıların, ulusal kimliklerini canlandırma olduğunu iddia etmektedir. Antik dönem toplulukları içinde özgürlüğüne düşkünlükleriyle bilinen Yunanlıların, esaret ve acı veren yenilgilerle dolu bu dönemde, Herodotos'un hemen her kitabında dile getirdiği özgürlük vurgusu göz önüne alındığında bu haklı bir iddiadır.

Herodotos'un Atina agorasında halka okuma seansları yaptığını biliyoruz. Dolayısıyla bir okuyucu kitlesi olduğunu ve bu kitlenin Herodotos'un gittiği, gördüğü yerlerden hiç birine ayak basmadığını söyleyebiliriz. Sıradan bir Atina yurttaşının gidebileceği en uzak mesafe komşu köylerdir. Atina çevresinin dışına çıkanlar sadece tüccarlar olacaklardır ki onların da gidebilecekleri en uzak bölgeler Mısır ve İtalya olabilir. Ancak hiçbiri Herodotos gibi Mısırlı rahiplerden bilgi alıp, devlet kayıtlarını inceleme şansı elde edememiştir. Herodotos eserini kaleme alırken hitap ettiği bu kitlenin anlayacağı dilde yazar. Gezgin'in ifadesi ile öğrendiklerini Yunanlılara "*tercüme eder*" (Gezgin, 2004: 35). Bu durumda kullanılacak en akıllı yollardan birisi "*bir başkalık ile tersyüz etmek*"dir (Gezgin, 2004: 51) ve bu son derece normaldir. Öyle ki Herodotos'un gördüklerini halkına anlatmak için başka bir yolu yoktur. Mısır'ın yeraltı tanrısı Osiris'in adını hiç duymayan Yunanlılara "*Yunanlıların Hades diye bildikleri Tanrı*" (Herod. II. 122) diyerek tercümede bulunur. Çünkü Yunan kelime dağarcığında Osiris diye bir kelime yoktur. Tersyüz etme "*görmeyi*" ve "*anlamayı*" sağlayan bir kurgudur (Hartog, 1997: 209).

Herodotos'un tersyüz etme tekniğini en çok kullandığı konu kadınlardır. Zaten eserinin çok büyük bir kısmında kadın ve ahlak kurallarını Yunanlılarla karşılaştırarak sosyal karşılaştırma kuramı çerçevesinde vermiştir. Sparta dışında Yunan dünyasında, özellikle de Herodotos'un kitabını halka okuduğu Atina'da, kadınlar toplumdan son derece soyutlanmış halde yaşarlar. Kutsal bayramlar, hamama gitme ve aile ziyaretleri dışında sokakta görünmezler ki bu durumlarda da yanlarında *gynaikonomos* adı verilen yaşlı ve güvenilir bir köle bulundururlar. Evlenme ve boşanmalarında aileden bir erkek vekâleten işlemleri yerine getirir. Atina evlerinde kadının yaşadığı alan, evin en uzak köşesinde yer alır ki, evin erkeğinin yapacağı

metresli eğlencelerde misafirlere gözükmesin. Kadının Yunan toplumundaki konumu, Homeros'un eserlerinde dahi net bir şekilde belli olur. Herodotos gibi son derece ataerkil, kadınların gönülleri olmasa kaçırılmayacaklarını iddia eden (Herod., I. 4) bir Yunanlı için örneğin Amazon kadınları oldukça şaşırtıcı bir topluluktur. Herodotos, bu kadınlardan bahsederken kendi bildiği Yunanlı kadının tersi bir görünüm çizer. Erkeklerin yapabildiği her şeyi gayet iyi bir şekilde başaran, erkekler kadar cesur ve atılgan olan bu kadınları halkına anlatırken "*ters yüz etme tekniğini*" kullanmak zorundadır. Çünkü Atina için böyle bir topluluğun varlığı çok şaşırtıcı ve inanılmaz gelecektir, dolayısıyla tarifi zordur.

Herodotos'un kadın ve ahlak konularını kullanarak bir ülke hakkındaki gerçek duygularını yansıtmaması sadece amazonlar gibi alışılmadık, uzak ve garip topluluklar için geçerli değildir. Aynı zamanda sevmediği ulusları kötülemek için de bu konuları kullanır. Bunlardan en meşhuru barbar tanımlamasını kullandığı ilk topluluk olan Lidya'dır. Lidya'nın Yunanlıların gözünde farklı bir yeri vardır. Çünkü Lidya, MÖ 684-560 yılları arasında yani Perslerden önce Batı Anadolu kıyılarındaki Yunan kentlerine saldırılarda bulunmuş ve zaman zaman da işgal etmeyi başarmıştır (Gezgin, 2004: 54). Herodotos bunu unutmaz, sık sık Lidyalıların kadınlarını ve ahlaki kültürlerini kullanarak, uygar olmadıklarını kanıtlamaya çalışır. Fakat bazen bir dediği diğerini tutmaz, çelişkili ifadelerde bulunur. Gezgin bunlardan bir kaçını tespit etmiştir: Herodotos bir pasajda Lidyalıları çok iyi savaşçılar olarak över. Paktalos ırmağının alüvyonlarından altın elde eden bu devlet üstelik oldukça zengindir. Herodotos'un Lidyalıları övmesinin tek sebebi vardır: ordusu ve ekonomisi bu denli güçlü olan bir devletin, Yunan kentlerini hakimiyetleri altına almalarının şaşırtıcı olmadığını belirtmek. Bir diğer pasajda ise bu zengin halkın kızlarına çeyiz paralarını kazanmaları için fahişelik yaptırdığını söyler. Herodotos, bu pasajda daha önce Lidyalıların zenginliğinden bahsettiğini unutmuş gibidir. Herodotos'un kadın üzerinden çizdiği bu Lidya imajı, Yunan toplumuna tamamen zıttır. Yunan halkına bozgunu tattırılmış olan Lidyalıları da tersyüz etme tekniği ile tarif etmiştir.

Herodotos bu tekniği sadece kadın ve ahlak konularında değil, Yunan toplumuna garip gelecek hemen her konuda kullanır. Örneğin, Trausiler'in bir çocuk doğduğunda yaptıkları Yunan toplumu için son derece şaşırtıcıdır. Yunanlılarda bir bebeğin doğumu, eğer aile tarafından kabul edilen şanslı bir bebekse, aile için son derece sevindirici bir olay olarak kabul edilir. Bebek erkekse kapıya bir zeytin dalı,

kızsa bir yün çilesi asılarak müjdelenir. Bebek, beşinci gününde babasının kucağında amphidromia adı verilen bir seremoni ile ocağın etrafında dolaştırılır ki Hera'nın korumasına alınsın. Aile yakınları bebek için opteria adı verilen hediyeler getirirler. Tüm bunlar Atina'da bir evde doğum olduğunda yaşanan klasik durumlardır. Trausilerde ise durum çok farklıdır. *"Bir çocuk doğduğunda, yakınları küçük çocuğun etrafında toplanır, doğduğu andan başlayarak başına gelecek olan kötülüklerden ötürü yakınıp dövünmeye başlarlar ve insanların payına düşen bütün acıları özetlerler"* (Herod., V. 4). Bu pasajda Herodotos, bu Trakyalı garip halkın tüm insanlardan farklı olduklarını vurgular. Ancak sık sık kullandığı *"herkesten başka"*, *"diğer ulusların tersine"*, *"bu konuda herkesten ayrılırlar"* gibi ifadeler dikkatlice irdelenmelidir. Herodotos'un burada bahsettiği herkes ya da diğer uluslar, sadece Yunanlılardır. Hartog'un belirttiği üzere artık a ve b yoktur, a ve a'nın tersi vardır. Tersyüz etme, bir anahtar işlevi görerek, şu ya da bu uygulamaya, şu ya da bu davranışa anlam kazandırır, bu anlam açık ya da örtük olabilir. Demek ki gezginin (Herodotos'un) anlatısında tersyüz etme bir tercüme işlemidir: anlatılan dünyadan, bunların anlatıldığı dünyaya geçişi sağlayan işlemlerden biridir (Hartog, 1997: 208-10).

Herodotos *Tarih*'in ilk kitabında Perslerden bahsederken farkında olmadan modern psikolojide yer alan önemli bir terimin tespitini yapar: *"Öbür uluslardan en saygın tuttıkları en yakındaki komşularıdır. Sonra birinciden sonraki en yakın olmak üzere böyle gider, kendilerinden uzaklaştığı ölçüde verdikleri değer azalır; en az değer verdikleri kendilerinden en uzakta olan uluslardır, çünkü öbür uluslara göre kendilerini her bakımdan çok daha soylu sayarlar, başkaları kendileriyle ilişkileri ölçüsünde erdemli olabilirler, demek ki, en uzakta kalanlar en geri olanlardır"* (Herod., I. 134). Bu sözleri söylerken Herodotos son derece haklıdır. Gayet açıktır ki bu durum günümüz toplumları için dahi geçerlidir. Antropoloji ve psikolojinin sıklıkla başvurduğu *"öteki"* yani *"biz'in dışında olan"* topluluklar birbirinden uzaklaştıkça birbirlerine daha da yabancılaşırlar. Çok değil daha bir kaç yüzyıl öncenin haritalarına bakıldığında, uzak bölgelerdeki topluluklar hayvanlara benzetilerek çizilmiştir. Bizim kültürümüz için Piri Reis'in haritasındaki çizimler buna örnek verilebilir. Bugün elinin altında internet gibi tüm dünya ile iletişimi sağlayacak bir araç bulunan modern insanlar bile örneğin Japonya gibi uzak toplulukları sürekli böcek yiyen, son derece garip adet ve kültürleri olan topluluklar olarak görür ve sürekli yadırgarlar ya da şaşkınlıkla izlerler. Bizim için

bile hal böyle iken, dünyadan bihaber antik çağ topluluklarının, uzak bölgelerdeki insanları normal karşılaması şaşırtıcı olurdu. Sosyal bilimlerde bu durumu açıklamak için kullanılan "*proksemi*" belki ilk kez Herodotos tarafından ifade edilmiş ise de antropolog Edward Hall'ın *The Hidden Dimension* adlı meşhur kitabında ortaya atılmıştır (Griffin, 2011: 85). Herodotos *proksemi*yi oldukça sık kullanır, bazılarını inanır ve sıkça yaptığı gibi "*kendim gördüm*", "*kendim işittim*" diyerek kendini referans göstererek inandırıcı da olmaya çalışır. Bazıları ise ona da saçma geldiği için "*sadece bana söylenenleri söylüyorum, yoksa bu bana inandırıcı gelmiyor*" diyerek reddeder ama aktarmadan geçemez. Gezgin'in, Herodotos'taki *proksemi* örneklerinden en çarpıcısı Yunan dünyasına en uzak olan dolayısıyla hiç aşına olmadıkları Hintlilerdir. Herodotos Hintlileri insani olmayan özelliklerle betimler ve iki gruba ayırır. Bunlardan biri hastalanan akrabalarını öldüren ve afiyetle yiyen yamyam bir toplulukken (Herod., III. 99) diğeri sadece otlarla beslenen ve hastalarını bir yerde ölüme terk eden garip insanlardır (Herod., III. 100). Hintliler, Herodotos'un en çok insanlık dışı davranışlar sergileyen topluluğudur. Yunan dünyasına en uzakta olan, dolayısı ile *proksemik* yasa tanımına en elverişli olan bölge Hintlilerin yaşadığı coğrafyadır. Zaten Herodotos buraya hiç gitmemiş, anlattıklarını da başkalarından duymuştur. Sıklıkla yaptığı gibi "*şöyle adetleri vardır derler*", "*söylediklerine göre*", "*bana anlattıklarına göre*" gibi ifadelerle bu garip topluluk için anlattığı inanılması güç olaylar hakkındaki sorumluluğu üzerinden atar. Bir kaç yüzyıl sonra İskender seferleri ile Hint toplumuyla karşılaşacak olan Yunan halkı, bu insanlarla kaynaşacak, birbirlerine aşinalık kazanacaktır.

Herodotos'un *proksemik* yasa gözlüğü ile izlediği bir diğeri garip halk ise Skythlerdir. Yunan toplumuna oldukça uzak kalan bu halk ve Herodotos'un eserindeki durumları, Gezgin'e de çalışmasında ilham veren Hartog'un Herodotos'un Aynası adlı eserinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Gezgin, eserinde Skythleri "*yer kimliği*" ve "*kendileme*" kuramları açısından inceler. İnsan-çevre-mekan ilişkisinde bireyin temel eğilimlerini ifade eden bu kavramlardan yer kimliği, bir yere bireyler tarafından atfedilen ve onu diğeri yerlerden ayırt eden özelliklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Kendileme ise insanların yaşadıkları mekanları kişiselleştirme yoluyla anlam yükleme durumudur. Herodotos'a göre Skythler, son derece vahşi, düşmanlarının kafataslarından içki kadehleri, saç ve kafa derilerinden atlarının dizginlerine süs yapan garip insanlardır. Öyle ki bir kral öldüğünde, onunla beraber olmaları için

altmışa yakın kişi öldürülüp mezarına konulur (Herod., IV. 71). Bu vahşi göçebe topluluk, savaş taktikleri ile diğer uluslardan ayrılır. Açık meydan savaşına girmez, düşman ordusunu peşlerinden kovalatır ve gittikleri her yerde ekinleri yakarak, su kuyularını toprakla doldurarak aç kalmalarını sağlarlar. Bu başarılı savaş taktiğini uygulayabilmelerinin sebebi, bir yere bağlı olmadan yaşayan göçebe topluluklar olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında Skythler yer kimliği olmayan bir topluluk olarak görülebilir. Ancak Skyth kralı İdanthyrsos'un Pers kralı ile yaptığı şu konuşma durumu tersine çevirir: *"Bizim ne kentimiz var ne de bir tek dikili ağacımız, ki elden gitmesin ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup hemen savaşa girelim; ama eğer siz ille de savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var; onları bulun, onlara el kaldırın, o zaman görürsünüz, mezarlarımız için dövüşüyor muyuz, dövüşmüyor muyuz"* (Herod., IV. 127). Gezgin, Skythialıların kentler kurarak, yerleşip bir anlam ve kimlik kazandıramadıkları topraklarını, atalarına ait olan mezarlarla kişiselleştirdiklerini-"kendilediklerini"- ve kimliklendirdiklerini ifade eder (Gezgin, 2004: 80).

Gezgin elbette kitabında tüm *Tarih'i* incelememiştir. Bu oldukça kapsamlı bir çalışma olacaktır. Yazar bize sosyal psikoloji, çevre ve toplum psikolojisindeki bazı kuramlar çerçevesinde Herodotos'un kitabındaki pasajlar üzerinden örnek değerlendirmeler yapmış, yeni değerlendirmelere ön ayak olmaya çalışmıştır.

Sonuç

Geçmişte ne olduğunu söylemek, saf bir hakikate ulaşmak mümkün müdür sorusu son yıllarda tarihçiler arasında hararetle tartışılmaktadır. Bu tartışma merkezindeki ivme, pozitivist görüşten bir hayli uzaklaşmıştır. Thukydides ya da Ranke'nin düşündüğü gibi yaşanmış olayların aynen aktarılabileceği, tarihinin tarafsız olabileceği görüşü geçerliliğini kaybetmiştir. Barthes, nesnel söylemin ancak şizofren bir söylem olabileceğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir (Oppermann, 2006:6).

Colingwood'un şöyle bir savı vardır: İnsanlar, dil sahibi hayvanlardır. Şeyler, dil aracılığı ile alam kazanırlar. Bu simgesel kodlar (diller), dünyaya gönderide bulunurlar; ancak dil ve dünya kategorik olarak farklıdır. Farklı toplumsal oluşumlarda, farklı kültürlerde insanlar farklı biçimde konuşmuş ve konuşmaktadırlar: Geçmiş yabancı bir ülkedir, insanlar orada farklı konuşmuşlardır (Jenkins, 1997:55).

Foucault (1987) da söylemin değişkenliğini vurgulayarak söylemin doğruluk iddialarını yıkar. Söylem kaçınılmaz olarak sosyal ve tarihsel bir matris içinde konumlanmış, kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçeklerin söylemi belirlediği konuşmacılar tarafından üretilir (Çelik ve Ekşi, 2008: 110). Herodotos da böyle bir konuşmacıdır. Dolayısıyla onun gibi nesnellik iddiası ile tarih yazmaya soyunan bir yazarın anlatımının ne derece gerçeği yansıttığını saptayabilmek için, söyleminin analizi şarttır. Söz konusu Herodotos iken bu zaten yeterince çetrefilli bir iştir. Çünkü o -Thukydides'in suçlamasını hak edecek şekilde- her şeye yorumunu katmıştır. Herodotos üzerine çalışan tarihçi için burada Montaigne'nin şu sözü akla gelir: Şeyleri yorumlamaktan çok, yorumları yorumlamaya iş düşüyor (Montaigne, 1965:358).

Bu fikirlerle yola çıkan Gezgin, Herodotos'un söylemini analiz ederken onun hangi psikolojik süreçlerden geçtiğini tespit etmeye çalışmıştır. Gezgin, Herodotos'un psikolojisini anlayabilmek için bugün antropoloji, sosyal psikoloji, toplum psikolojisi ve çevre psikolojisi olarak adlandırdığımız bilimlerin belli başlı kavramlarını saptamaya çalışmıştır. Bu kavramlar: öteki, proksemik yasa, aşinalık etkisi, yer kimliği, kendileme, sosyal karşılaştırma teoremi gibi kavramlardır. Yazar, bunlar düşünülerek *Tarih* incelendiğinde Herodotos'un neyi neden yazdığını, bazı absürt ifadeleri neden kullandığını anlayabileceğimizi iddia etmiş ve eserinde bunu ispatlamıştır.

Gezgin'in yapmaya çalıştığı, 1990'lı yıllardan beri Avrupa'da süregelen sosyal bilimleri yeniden okuma ve düşünme akımı çerçevesinde, tarihe ve tarihçiliğe yepyeni bir gözle bakılabileceğini, örneğin disiplinler arası yaklaşımların tarih yazımına yeni bir boyut getirebileceğini, bunun, gerçeğe ulaşmada pozitivist yaklaşımlardan daha başarılı sonuçlara yol açabileceğini göstermektir. Gezgin bu ihtiyacın farkında olan ender akademisyenlerden biridir ve bu sebeple Aynadaki Herodotos dikkate şayan bir eserdir.

Kaynakça

- Assmann, J. (1988). Collective memory and cultural identity. *Kultur und Gedächtnis*, içinde (9-19), Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan uygarlığı 2 Antigone'den Sokrates'e*. K. Kurtgözü (Çev.). İstanbul: Evrensel.
- Bora, T., Sökmen, S. ve Şahin, K. (Eds.) (2008). *Sempozyum bildirileri sosyal bilimleri yeniden düşünmek yeni bir kavrayışa doğru*. Ankara: Metis.
- Collingwood, R. G. (2007). *Tarih tasarımı*. K. Dinçer (Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (1), 99-117.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni*. (T. Ilgaz (Çev.)). İstanbul: Hil.
- Gezgin, İ. (2012). *Fallus'un arkeolojisi*. İstanbul: Sel.
- Gezgin, İ. (2004). *Aynadaki Herodotos Herodotos'u yeniden düşünmek*. İstanbul: Güncel.
- Grant, M. (2005). *Greek&Roman historians information and misinformation*. London: Routledge.
- Griffin, E. (2011). *A first look at communication theory*. New York: McGraw Hill.
- Hartog, F. (1997). *Herodotos'un aynası*. E. Özcan (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Herodotos. (2009). *Tarih*. M. Ökmen (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal psikoloji*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (Çev.). Ankara: Ütopya.
- Jenkins, K. (2011). *Tarihi yeniden düşünmek*. B. S. Şener (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Momigliano, A. (2011). *Modern tarihçiliğin klasik temelleri*. G. Ayas (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Montaigne, M. (1965). *The complete works of Montaigne: essays, travel, journal and letters*. D. M. Frame (Trans.), California: Stanford University.

Oppermann, S. (2006). *Postmodern tarih kuramı tarihyazımı, yeni tarihselcilik ve roman*. Ankara: Phoenix.

Wallerstein, I. (Ed.). (2011). *Gulbenkian komisyonu sosyal bilimleri aın sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor*. Ő. Tekeli (Çev.). İstanbul: Metis.